

Ф И Л О Л О Г

часопис за језик, књижевност и културу
VI 2015 11
универзитет у бањој луци
филолошки факултет

НЕКА БУДЕ „КРИВ САМ ШТО ЧИТАМ И ПИШЕМ ЋИРИЛИЦОМ“

Ковачевић, Милош (2013), *У одбрану српске ћирилице: хрстиомаиџија*, Пале: Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“.

Када је својевремено један критичар рекао да српски језик има све предиспозиције да постане „немушти језик“ уколико његови представници наставе познатом стазом немарности и небриге, а Вук Стефановић Караџић личност које ћемо се сјетити само по брковима, изгледа да нисмо осјетили драматичност историјског тренутка и по ко зна који пут уступили простор одлагању и чекању. У супротном професор Милош Ковачевић не би приредио књигу застрашујућег наслова *У одбрану српске ћирилице*. Већ од самог наслова треба се запитати и забринути: Одбрана. У први мах готово да сумњамо у адекватност наслова, јер одбрани неког или нешто значи да је тај неко или то нешто угрожено, будући да „вук на овцу своје право има, ко тирјанин на слаба чојека“. Само у први мах сумњамо у ваљаност наслова, док недуго потом схватамо да је и наша свијест затрвана на шта смо и сами пристали испијајући чашу меда. Природно ће чаша жучи доћи, јер једна „иште“ другу. Навикли смо на крвави данак, снагу топуза и убојите пушке, али и у таквим условима Србин је сачувао свако крвно зрнце своје суштине. Сјетимо се само једног примјера из романа *На Дрини ћурџија*. Након што је Радисав издахнуо на колцу његов народ није допустио скрнављење тијела, кришом су га сачували, прекрстили се над гробом, а у њиховим домовима горела су кандила „притуљена по ћошковима соба“. То је доказ да не би требало увијек бити да „страх животу каља образ често“.

Ни пред ћирилицом Срби нису укаљали образ у рату и несташици, али су то надокна-

дили у миру. Познато је да су јавне забране о употреби ћирилице увијек имале супротне реакције код нашег народа. Против прве званичне забране издате 1779. године од царице Марије Терезије устали су сви Срби на челу са митрополитима и епископом. Ни обновљена наредба њеног сина Фрања Јосифа II није прошла боље, као ни прогони ћирилице у Првом и Другом свјетском рату, јер је тадашњи Србин знао да сама ћирилица није циљ, већ кључно средство за угрожавање вјере и националности. Његошев стих „нека буде што бити не може“ домаћи и страни непријатељи примјењују стихијски под плаштом закона. Како са знајмо из књиге *У одбрану српске ћирилице* равноправност ћирилице и латинице прокламована Уставом 10. децембра 1954. године у Новом Саду била је први вид нове манипулације српском свијешћу и савјешћу да су два писма исто што и два ока у глави, језичко богатство и показатељ толеранције. Од тада се под законском формулацијом примјењују разни механизми да „очићи вид“ зна само за латиницу, док латинична слика потпуно не завлада и свијешћу. У уводном тексту „У памет се Срби – не напуштајмо ћирилицу“ приређивач Милош Ковачевић објашњава да латиница „није српско писмо, него је писмо српског језика“ (13), будући да се данас српски језик под несрпским именима употребљава код Хрвата, Муслимана, а од недавно се и у Црној Гори пише латиницом. Свјестан Дучићевих ријечи да нико као Срби нема тако природну тенденцију да „све своје велике људе или поубија или унизи, и да их затим опева у свом десетерцу као хероје своје нације, и, најзад прогласи светитељима

своје цркве“, једнако важи и за писмо као „најсушаственију националну особину“. Отуда и вапајни захтјев приређивача „У памет се Срби – не напуштајмо ћирилицу“. Овом успаниченом молбом отворена је хрестоматија коју чини двадесет и један текст, а ови текстови су настали од распада СФРЈ и укидања српскохрватског језика. Најстарији текст датира из 1955. године и припада Лази Костићу, једном од најпознатијих српских културних радника у емиграцији. Ковачевић у уводном тексту објашњава и одабир радова који ће одбранили ћирилицу пред новом хајком, али и уклопити се у четири тематске цјелине, четири поглавља књиге.

Од наслова књиге *У одбрану српске ћирилице*, уводног текста „У памет се Срби – не напуштајмо ћирилицу“ и наслова осталих текстова наслућује се родољубље, емоционалност и есејизам. То је златна нит која текстове држи на окупу. И сам приређивач наводи да није пошао за најбољим „строго научним, термилошки презасићеним текстовима“ (16), већ текстовима научно-популарног стила. Негаје нам је и јасан Ковачевићев избор. Нису ни знање, ни чињенице оно што недостаје нашем човјеку, већ мало соли на никад зацијељену рану која ће пробудити жал, а потом и свијест о значају ћирилице.

Како и зашто се десило да попут маховине која чека „на угашена лица кућа“ и ћирилица живи готово само онда када се умире, на надгробној плочи, јасно показује хрестоматија *У одбрану српске ћирилице*.

„Језик је хранитељ народа“, учио нас је Вук Караџић. Када каже српски језик, професор Ковачевић мисли и на ћирилицу, јер од свих језика метонимијски се замјењују једино српски језик и српска ћирилица. Каква је судбина пратила та „богомначртана ћирилска писмена“, како их одређује Рајко Петров Ного, открива нам прва тематска цјелина „О историји српске ћирилице“ коју чине текстови: „Ћирилица на раскршћу векова“ Радмила Маројевића, „Словенска и српска ћирилица“ Драгана Бараћа, „Српска ћирилица и концепције књижевног језика у 19. веку“ Александра Милановића, „Ћирилица као босанчица и тзв.

хрватска ћирилица“ Биљане Самарџић, „Хрватска својатања историје српске ћирилице“ Милоша Ковачевића и „Континуитет, распрострањење и статус српске ћирилице – кроз вијекове и данас“ Јелице Стојановић. Да је ћирилица „писмо велике науке и велике књижевности“ (24) са најстаријим споменицима из 10. вијека, на чијој основи је створено преко 60 европских и азијских језика показују текстови Радмила Маројевића и Драгана Бараћа. У односу на остале словенске ћирилице, радикалном реформом заснованој на фонетском критеријуму „један глас – једно слово“ (33), писању слова без помоћних дијакритичких знакова, али и могућности да се без ћирилизације укључе латински цитати, фразе из западноевропских језика, грчки облици, арапски и римски бројеви, Вук Караџић је показао толерантност ћирилице и отвореност према другима, да јој баш никаква друга законска равноправност према осталим писмима није потребна.

Да садашња ћирилица није самоникла и готово „једино могуће и једино природно решење“ (52) већ компликован посао гдје је и стварање једног слова имало бурну историју до детаља показује текст Александра Милановића. Да би Срби добили азбуку од 30 ћириличних слова требало је ријешити питање спорних графема што је много чешће зависило од „избора ортографског проседеа него од концепције књижевног језика“ (36), јер су једни били благонаклони према позајмљеницама, а други су настојали да их истисну синонимним посрбницама. То се прије свега односи на судбину графема <ф>, <ц>, <ш>, док је статус графеме <х> зависио од питања граница српског језичког подручја. Због само једног слова, сонанта <ј>, „латиничног ујеза“ (34), Вук је на себе навучао гњев црквене и грађанске интелигенције. Данас, 150. година од Вукове смрти пригрлили смо осталих 29 латиничних слова, истискујући и заборављајући своја.

Ћириличка палеографија разликовала је више типова ћирилице, а једна од њих је и босанска ћирилица (тзв. босанчица) које се, према ријечима Драгана Бараћа користила у Бо-

сни и Даламцији од 13. до 15. вијека „у рукописним књигама и дипломатичким списима“ (33). О муслиманском и хрватском фалсификовању српске ћирилице пишу Биљана Самарџић и Милош Ковачевић. Наиме, босанчица као канцеларијски брзопис ћирилске писмености у 19. вијеку, под Калајевом влашћу издваја се као аутохтоно писмо Муслимана, а ћирилица се још једном наша на мети забране и потискивања под печатом закона („Glasnik zakona i naredba za BiH, XLIX, 11. NOVEMBAR 1915“).

Хрватски анимозитет према ћирилици познат је и аргументовано доказан. Не само да је 1941. године Законском одредбом о забрани ћирилице она истјерана из школа и библиотеке, а сви натписи на ћирилици „имају се неодвлачно, а најкасније у року од три дана skinuti“ (58), већ се историја поновила и прије неколико мјесеци у Вуковару. Оно што су спаљивали и скрнављивали, Хрвати данас узимају као своје „повијесно писмо“ (59) и тим поводом је 2012. године одржан „Međunarodni znanstveni skup Hrvatske ćirilice“. Према ријечима Биљане Самарџић и Милоша Ковачевића сви текстови као да су писани истом руком и ниједан аутор не објашњава зашто тек након 500 година обраћају пажњу на тај запостављени корпус, као и којим писмом су писали Срби у средњовјековном Дубровнику? Сасвим је јасно да су властитим начелима хрватски филолози оповргли предмет скупа. На путу интегрисања ћирилице у хрватски корпус спутавају их „само“ необориви докази. Међутим, „нове нужде рађу нове силе“ и ако се будемо фаталистички мирили са судбином нећемо бити далеко од Његошевог стиха, а српска ћирилица биће промишљено „угурана“ у хрватску културну баштину.

Ћирилица као духовно насљеђе вијековима се преносила и у Црној Гори. Свети Петар Цетињски, Петар II Петровић Његош, краљ Никола, Стефан Митров Љубиша, Марко Миљанов писали су ћирилицом. Ћирилицом је написано *Мирослављево јеванђеље*, које је уврштено међу стотину најзначајнијих споменика у свијету и 2005. године уписано у Унескову листу *Памћење светша*, затим *Илова-*

чка крмчија Светиої Саве, повеље и писма зетских владара, штампане књиге Ободске штампарије, а на прелазу из 20. у 21. вијек Црна Гора је из политичких побуда направила оштар рез са богатом традицијом. Српски језик је поцијепан на још један дио. Међутим, у том бившем српском језику за Црну Гору остала је уткана прошлост њихових предака, док је садашњи црногорски језик одраз заблуда и гријехова. Иако Уставом о језику и писму Црна Гора једнако држи и до ћирилице и латинице, стварност показује другачије што доказује истраживање Јелице Стојановић која и затвара прву тематску цјелину. Док се на сјеверу Црне Горе ћирилица „донекле боље држи“ (106), на југу је ситуација потпуно другачија. Процес латинизације у вирјеме равноправности подразумјева да је 95% назива фирми, продавница, улица, ресторана написано на латиници, док готово да нема ћириличних реклама. Дојучерашња РТЦГ са плаво-бијело-црвеном комбинацијом боја, промијењена је у РТСГ са црвено-жутом комбинацијом, Универзитет у Црној Гори – Подгорица са плавим студентским индексима постао је Univerzitet u Crnoj Gori са зеленим индексима. Јелица Стојановић наводи и рђав примјер листа *Подјега* који је након 66 ћириличних година, 20. маја 2010. године „načinili prvi veliki korak“ (110) преласком на латиницу.

Ако се сјетимо приче са почетка текста о устајању српског народа на сам покушај да „губа“ уђе у „торину“, а ћирилица се нађе у опасности, јасно је шта нам данас недостаје – вођа. Народ се поново нашао у домановићевској земљи чуда и духовног сљепа. И када је ријеч о ћирилици на сцену је ступила пословична српска неслога која се наша и међу лингвистима. Ранко Бугарски и Иван Клајн нису за „ћириличку земљу“ (96), већ за равноправност, а ако се мора задржати само једно писмо „то би морала да буде латиница“ (95), бира Клајн. За аргументе узима учење страних језика, процес дигитализације, коришћење интернета, имејла, СМС-а, формуле природних наука и слично. Аутор поставља питање да ли су Руси, Бугари, Грци, Кинези и остали нелатинични народи мање образовани и свјет-

ски јер његују своја писма? Поменуте аргументе оборили су стручњаци за технологију на заједничком савјетовању са лингвистима. Ријеч је о још једној пропаганди, налик на ону о протјеривању ћириличних писаћих машина. На другој страни су критичари који сматрају да истицање ћирилице као „стожерне вертикале српског духовног, културног и историјског идентитета“ (96) не значи и протјеривање латинице. Милош Ковачевић, Предраг Пипер и Радмило Маројевић мишљења су да је једнако ангажовање потребно и када је ријеч о заштити писаног и културног наслеђа насталог на српском језику латиничним писмом (дубровачка и дококторска књижевност), будући да су Хрвати заштитили латиницу и у међународном информационом систему не постоји одредница српски језик – латиница. Тиме је све што су Срби написали на латиници у свјетским библиотечким фондовима регистровано под одредницом хрватска културна баштина.

Друго поглавље „Око уставног статуса српске ћирилице“ чине текстови: „Ћирилица у амандманима на Устав СР Србије“ Радомира Лукића, „Статус ћирилице у уставима и законима о језику и писму у српским земљама“ Милоша Ковачевића и „Венецијанска комисија и ћирилица“ Слободана Антонића, који аргументовано доносе „степен зловоље европске битократије“ (138) који су и овога пута по мјери закона, а у име неких виших циљева и којекаквих поштовања националних мањина. Наиме, Венецијанска комисија оштро је реаговала на 10. члан Устава из 2006. године, због уоченог изостављања заштите језичких права мањинских народа. Са разлогом Антонић пита да ли је ријеч о шали када се као аргумент користи то што „већина мањина радије користи [...] латинично писмо“? (136) Након отржењења од неозбиљних аргумената озбиљне комисије, аутор духовито предлаже награду за новооткривено право етничке мањине да им се држава обраћа на њиховом мањинском језику, али да се истим тим језиком и писмом обраћа својој етничкој већини. Свудје у свијету свако би „умро од смеха на такву идеју“ (136). Оно што нигдје не уроди плодом,

успијева код Срба, а за то су у великим процентима криви српски информатори и заговорници венецијанских идеја. То су све оне „покондирене тикве“ за које је све српско хайдучија, засједа и галама, а ћирилица „неглобална“, „балканска“ и „заостала“ (137). Они се стиде аћимовског у себи (позваћемо се на роман *Коријени* Добрице Ћосића), а „грозна слова“ као што су <ф>, <ш> и <ж> подсећају их на њихове коријене које желе заборавити и створити неку нову лозу у којој нема мјеста традицији, а тиме и ћирилици. Отуда они радије бирају нови језик и писмо испало „испод Вукове штуле“. Управо та прича о застарјелости ћирилице једна је од пропаганди која плодотворно нагриза ћирилицу.

Са друге стране, Радомир Лукић сматра да је недореченост Устава СР Србије довела до одумирања ћирилице. Оно што према нормативној техници недостаје трећем члану амандмана на Устав јесу ријетки изузеци када се смије писати латиница да не би било као данас, правило је и ћирилица и латиница, а изузетак је ћирилица. Знамо сви колико је истина немоћна пред идеологијом моћника, а поновљена лаж и то изнијета у јавност постаје истина. То ће бити још мање тешко ако се и сами не престанемо одрицати наше најсавршеније националне ознаке и најачег бедема – ћирилице. Гдје смо тачно сада, налик је на Павићеву причу о Хазарима: „У самој земљи више се цене у јавним и административним службама они који показују недовољно познавање хазарског језика, иако је то службени језик. Отуда често и они који добро знају хазарски хотимично говоре овај језик са грешкама, страним нагласком и заносећи, из чега извлаче очигледну корист.“ (310). Својевремено се постављало питање да ли је Павић заправо писао о Србима? Међутим, када је ријеч о српском језику и ћирилици писац је превидио и тзв. „Дукљане“. И умјетник се плашио толике маштовитости, а то што се све више говори о „војвођанском језику, влашком и шопском“ (164) није ли довољно да схватимо да је „враг однио шалу“.

Претходна поглавља условила су појаву треће тематске цјелине „Одумире ли српска

ћирилица“ коју чини седам текстова: „За и против ћирилице“ Радомира Лукића, „Етапе и методи истискивања српске ћирилице“ Радомила Маројевића, „Ћирилица нестаје заједно са Србима“ Драгољуба Петровића, „Ћирилица као почетак и крај српске културе“ Срета Танасића, „Ћирилица под повезачом тавнила“ Михаила Шћепановића и „Социолингвистички аспекти омаловажавања ћирилице“. Аутори су се сложили у једном: „Ако не знаш које је твоје најважније обележје, гледај на шта ти непријатељ најпре насрће.“ Атак на ћирилицу имао је неколико етапа и метода: административни, идеолошко-репресивни, пропагандни, економски, физички или директни метод који није само у вези са питањем ћирилице, већ прије са питањем људскости. Радомило Маројевић наводи примјере физичке методе, а најупечатљивији је одбијање породилишта у Дубровнику да прими жену са ћирилично испуњеном упутницом. Са друге стране, Срби су једини држали до равноправности, а какав је стварни однос ћирилице и латинице у Србији истраживао је Драгољуб Петровић, базирајући се на „Српску Атину“. Натписи, наслови у књижарама, билборди, називи улица, занатских и угоститељских објеката, „роба широке потрошње“ довели су до цифре 6 698 : 152 (2,27% ћирилице). У даљем тексту Петровић даје и примјере српске власти која успјешно потпомаже процес потопа ћирилице: Латинични извјештај Скупштине Зрењанин о првим данима владавине, министар за мањинске заједнице у Србији поднио је документ на 15 језика, али не и на српском, латинични апел бивше Градске владе Новог Сада за „подршку и разумевање“ (161) и још много рђавих примјера. Радомир Лукић и Слободан Антонић сматрају да су то информатори Венецијанског комитета, представници нових вриједности, они који држе до „научних аргумената“ (144), а писати ћирилицом одраз је „родољубиве реторике“ (144), ксенофобичности и националшовинизма. Још поражавајућу вијест саопштава нам Миланка Бабић након што је из једних дневних новина сазнала да је музички правац познат као турбо-фолк замјенски, „kafanskim гјечником definiran као ćirilica“

(207). „Једна сламка међу вихорове“ је примјер часописа *Култура* који је прешао на ћирилицу, након вишедеценијских латиничних издања, 2013. године поводом 1150. година од стварања словенске азбуке. Осим овог примјера ћирилица још једино бљесне и живи за вријеме избора и митинга када све пршти од ријечи: традиција, светосавље, Косово, наша села, а под окриљем ћирилице. Једино тада знамо за *Пркосну њесму* Добрице Ерића и лажемо док аплаудирамо на стих „Крив сам што пишем и читам ћирилицом“.

И Миланка Бабић мишљења је да ћирилица као комерцијални бренд и музејски експонат у туристичкој понуди српских знаменитости „не доприноси њеној експанзији у смислу функционално-активног писма у савременој српској култури (206)“. Говорећи ријечима Црнорисца Храбра српска ћирилица настала је од једног светог човјека, те је зато и оправдана емоционалност текстова и жал јер је ћирилица данас „под повезом тавнила“ (199). Далеко од тога да су текстови у овом поглављу нарицање и мирење са ситуацијом. Осим неопоривих чињеница, аутори предлажу и рјешања која прије свега подразумевају озбиљне и недвосмилене државне акте. Драгољуб Петровић предлаже да се латиничне публикације опорезују као што се то ради са публикацијама на страним језицима „па они који не умеју читати Политику, Новости, Глас јавности или НИН – нека читају Danas, Građanski list, Kurir, Vreme. [...] Тада би могао бити свако на своме: читаоци би имали своје новине, а држава свој стални порески приход“ (170). Уосталом, ако се ситуација не промијени Срби би могли остати без привилегије двојезичности, а то даље значи да ћемо, како се раније говорило у корист латинице, постати једнооки. Иронично, али хватајући се за сламку спаса упозорава Радомир Лукић.

Слично лирском запису монахиње Јефимије, Михаило Шћепановић упућује похвале нашим учитељима ћирилице, а глаголима „казати, појати, орити, орати, светосавословати, глагољати, роморанку роморити, усхвалити, попјевати, коледати, лазарити – појати без престанка“ (200) открива колико је стање хит-

но, али и узнемиреност свога бића пред „нацере-ним лицем времена“. Шћепановићев текста затвара треће поглавље, а симболичном поруком: „Ако треба – поново научити сопствени српски језик у његовом ћириличном писму и ту (про)наћи своје издавање“ (200) отвара четврто, посљедње поглавље „Вратимо се ћирилици“.

Како је Драгољуб Петровић уочио, Срби изгледа нису ни свјесни да може бити „што бити не може“. Управо те тихе, ненаметљиве и манипулативне пропаганде, које лаковјерном човјеку личе на природну и цивилизацијску промјену, јер ипак је 21. вијек, обрисале су *Завјештење Великој жујана Стефана Немање* и опомену да постоји болест и морије језика. Сви се склањају иза закона о равноправности, а народ је принуђен да гледа и чита углавном латиницу и како ствари стоје, ако „неразбродимо повез“ око наших очију и ћирилице неизвјесност би била најбоље што се може десити.

Ако је мало све што је забиљежено у претходним тематским цјелинама, Предраг Пипер („Симболичка вредност ћирилице и савремено стање српске културе“), Лазо М. Костић („Шта значи за нас ћирилица“), Мато Пижурица („Зашто бранимо ћирилицу“) и Драгољуб Збиљић („С ћирилицом у Европу“) откривају разлоге за повратак ћирилици. Приређивач Милош Ковачевић сматра да се покоји „тешко разлогом и може сматрати“ (19). Међутим, ниједан од емоционално обојених разлога није бесмислен као они због којих би се требало одрећи ћирилице. Међу разлозима је истакнута и чињеница да баш са ћирилицом можемо у Европу „јер никоме од оних који су одавно у Европи није никада пало на памет да поставе такво питање“ (240). Уосталом, ако не заштитимо ћирилицу, међу европске народе улазимо са позајмљеним латиничним писмом које су Хрвати заштитили 1992. године.

Истина о ћирилица је потпуно другачија од стране домаћих, али и страних, неутралних научника и интелектуалаца који су од свих писама ћирилицу сматрали за „најсавршеније и најједноставније писмо“ (Џорџ Бернард Шо) (100), а њен визуелни ефекат очни лекар W. Weber окарактерисао је као „одмор за очи“ (100). И као да је то мало, та „заостала“ и „неинтернационална“ слова нису била препрека Милораду Павићу да добије статус најпревођењег српског књижевника, нити су била камен спотицања да због „неинтернационалих“ слова Иво Андрић добије интернационалну Нобелову награду.

Некада се говорило да је човјек богат онолико колико дјеце изроди, стекне пријатеља и научи језика, а данас су Срби изгледа најбогатији јер једини на свијету имају два писма. Ни двије руке нису равноправне! Само је десној дато да нас прекрсти, дочека госта, а хљеб дроб и подијели (сјетимо се *Шайаџа* Јована Дамаскина: *Ојросџи, али боли ова шака / У зглобу иррезана*). Ако узмемо туђе, себе смо потуђили, а „сутра“ када нестану бране које нас раздвајају, шта је то што ће нас спојити ако не језик и писмо. Ћирилица је српска Аријаднина нит и „вода, увијек иста с обје стране која ће као тиха и моћна сила, која брегове рони, опет спојити народ у једно отачаство и једну државу“. Све друго што добијемо, а изгубимо српски језик и ћирилицу неће бити ништа друго до Пирова побједа о чему чињенично, емотивно и опомињуће указује хрестоматија *У одбрану српске ћирилице*. Кајање неминовно прати онога ко је прочита, а још више онога ко не прочита, јер неће знати властиту позицију у данашњој идеологији, те да ли је сигуран да она помаже или спутава његову намјеру да ћирилицу и истину приближи памћењу.

marjana_pale@hotmail.com